

Радован Б. Грандић¹, Маја М. Босанац
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

Прегледни рад

Утицај нове продукције знања на савремене универзитете²

Резиме: Савремени универзитети, условљени првенствено процесом глобализације, све више се суочавају са бројним, како унутрашњим, тако и вањским изазовима. У том контексту расте и значај проучавања односа између: теорије и праксе; наставе и истраживања (прве и друге мисије универзитета); као и проучавање односа универзитета и заједнице (треће мисије универзитета). У различитим периодима, у зависности од друштвених околности, и овај однос је варирао и значај се преставао различитим мисијама. На основу проучене литературе као циљ рада поставља се представљање различитих модела продукције знања – такозваних Модела 1 и Модела 2 – као и све веће актуелизовање Модела 3, са њиховим освртом на однос универзитета и друштва. Основни циљ операционализован је на уже задатке, у оквиру којих представљамо и теорију и праксу хеликса; трируког и четвороручног хеликс модела, са истакнутом умереношћу на улоге које универзитети имају у овим моделима. Као закључак рада истиче се да се универзитети налазе пред бројним изазовима и променама, примењено знање које се ставља у функцију најрејка друштва добија све већи значај. У том процесу неопходно је да теорија служи друштву, а не обрнуто. У суштини, универзитети ће изгубити своју аутономију и уместио кријичара друштва постаће искључиво услужне установе.

Кључне речи: универзитети, академске револуције, триручки хеликс, четвороручни хеликс.

¹ grandic@neobee.net

² Рад је настао у оквиру пројекта „Педагошки плурализам као основа стратегије образовања“ (бр. 179036), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

Copyright © 2019 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

Да би се боље разумео утицај нове продукције знања на савременим универзитетима, неопходно је враћање на саме почетке. Знање посматрано као концепт сеже још од периода античке Грчке и Аристотела, који је поставио јасну разлику између три врсте људског живота и активности. То су: *theoria*, *praxis* и *poesis* (Milutinović, 2008). *Theoria* је означавала спекулативан живот, у којем се истина тражила искључиво путем процеса контемплације и рефлексije; *praxis* је означавао практичан живот, који је описиван као рефлексиван ангажман у неком подручју друштва, дакле пракса је обухватала акцију и рефлексiju. Појам *poesis* означавао је продуктиван живот, креирање артефаката или конкретних предмета. Како истиче Милутиновић (Milutinović, 2008: 23), наследници Аристотелове мисли у средњем веку још више су продубили јаз између теорије и праксе, истичући супериорност теорије у поређењу с праксом. Теорија је била извор правих знања која су високо вреднована. Практичан живот је пружао човеку искуство, али то што се научило из искуства било је мање вредно у поређењу са оним што је пружала теорија. На савременим универзитетима све већи значај се придаје управо искуственом учењу, што доводи до значајних разлика између образовних традиционалиста и прогресивиста. Како истиче Билић (Bilić, 2009), Аристотел је поставио јасну разлику између знања које је само себи сврха и знања као практичне вештине или умећа (*techne*). Потоња категорија знања данас се назива примењеним (апликативним) знањем, дакле оно које се ставља у функцију напретка друштва. У том контексту, пратећи историјски развој универзитета, постављамо питање да ли се савремено високошколско образовање све више удаљава од својих филозофских основа на рачун све већег актуелизовања друштвено-економских.

Постигнућа друштвених наука, већ према конституцији њиховог предметног хабитуса, не могу на једнак начин бити употребљена на тржишту као достигнућа егзактних наука. Томе сведочи чињеница да су друштвене науке, захваљујући својој непрофитној логици деловања, одувек биле овисне о одређеним економско-политичким центрима моћи (политичким телима, првенствено одговарајућим министарствима, капиталистичким меценама и сл.), који су их финансирали, а заузврат од друштвених наука добивали тзв. конструктивну критику, односно вањско-унутрашњу рефлексiju нужну за егзистенцију самог система социјалне државе (Bilić, 2009: 862). У том контексту иста ауторка наводи да управо Болоњски процес, као најактуелнији пример супсумције институције универзитета под капиталистичку логику деловања и тржишних законитости, може довести до тога да се друштвене науке, због непримењивости својих достигнућа на тржишту, трансформишу или чак нестану. Ђулум и Ледић (Ćulum, Ledić, 2011: 158) истичу да се на тај начин блокира могућност коегзистенције са системом вредности, принципа и начела који чине цивилну мисију. Жиру (Giroux, 2013: 251) грађанско образовање доводи у везу са повезаношћу теорије и праксе, промишљања и деловања. На академском нивоу теорија веома често поприма облик теоретисања које је само себи сврха. Али теорија је далеко више од луксуза повезаног са фантазијом о интелектуалној моћи. Напротив, како истиче Жиру, теорија нам омогућава да препознамо и решавамо проблеме који се јављају у одређеном контексту. У том контексту она има моћ да мења стање ствари зато што оспособљава појединца за разне облике друштвеног деловања, а не зато што је сама по себи способна за налажење датих решења. Њена суштина се повезује са способношћу да се свет посматра на другачији начин како би се поступило на другачији начин, и то је оно што она нуди сваком валидном концепту грађанског образовања.

Уколико посматрамо историјски развој универзитета, још у првим средњовековним универзитетима најистакнутија је била настава, односно преношење постојећих сазнања, затим Хумболтов универзитет у 19. веку, познат по интеграцији наставе и истраживања или, другачије, као друга генерација универзитета (2GU). Управо Хумболтов универзитет послужио је као модел за истраживачке универзитете. Додатно, значај Хумболтовог универзитета истичу Арбо и Беневорт (Arbo & Benneworth, 2007) наводећи како је универзитет био аутономно тело, место где се знање тражило за себе, и где су предавачи и професори имали стабилност, идентитет уграђен у одређене дисциплину и традицију. Универзитет је давао предност дугорочном у односу на краткорочно; теоријском у односу на практично; незаинтересованошћу у односу на корисно. Уколико су академски напори довели до практичних побољшања, то су углавном били ненамерни резултати. Питање апликација је препуштено накнадним иницијативама других. Према Хумболтовом моделу, академски живот треба спроводити у изолацији од друштвених и економских интереса. Једна од значајнијих промена на универзитетима подразумева управо чињеницу да се академски живот све више доводи у везу са друштвеном заједницом, првенствено са економским интересима, чији су утицаји све већи. На савременим универзитетима све чешће се истиче како је Хумболтов модел неодржив из више разлога. Залажући се за тзв. универзитете треће генерације (3GU), Висема (Wissema, 2009) истиче како су се досадашњи универзитети друге генерације (2GU), односно Хумболтовог универзитета, прилагођавали тако што би додавали нов факултет за неко ново научноистраживачко подручје. Међутим, нови развој догађаја тражи посве нову парадигму за универзитете. У том контексту Висема (Wissema, 2009) наводи следеће разлоге због којих Хумболтов универзитет више није одржив: (а) као прву силу наводи неопходност на-

бављања алтернативних начина финансирања у оквиру универзитета како би могла да се реализују врхунска истраживања, чији су трошкови порасли толико да влада не може да их прати. На тај начин одвојеност академских институција полако нестаје, универзитети не само да се међусобно интегришу већ се интегришу и са светом индустријских тржишта; (б) глобализација, која академике више не зауставља пред вратима универзитета, глобално и интернационално тржиште доводи до активног такмичења око студената, наставника и корпорацијских уговора. За разлику од универзитета друге генерације, који су могли да се задовоље научним истраживањима и резултатима, а да се не баве њиховим апликацијама, трећа генерација универзитета мора активно да прати циљ експлоатације или комерцијализације знања која сама ствара и тај задатак постаје једнако важан као настава и истраживање; (в) универзитети као најважнији инструменти економског раста; (г) интердисциплинарност – за разлику од Хумболтове монодисциплинарности, већина научника у данашњим истраживањима ради у тимовима за које су факултети често препрека; (д) пораст броја студената који универзитет претвара у бирократске организације и универзитети траже нове облике удруживања како би омогућили реализацију ефикасног менаџмента; (ђ) повећање оперативности извођења научних задатака услед повећаног броја студената. Оно што бројни аутори и Висема истичу, уколико универзитети постану неспособни за реформу према трећој генерацији, они ће постати све локалнији, затворенији, неважнији и тиме ће постати празни симболи прошлости у којима ће се перпетуирати социјални модели и интеракције. Јасмина Старц и сараднице (Starc i sar., 2014: 12) истичу следеће: „Почетак 21. стољећа обиљежили су захтјеви глобализације што се одражава и на подручју образовања. Један од тих захтјева је постићи да образовање постане практично, флексибилно и засновано тако да може задовољити

потребе тржишта. Ако се изразимо економски, знање постаје роба. Ако смо у повијести дискутирала о односу између опћег и стручног образовања, ове су дилеме у глобализираном свијету рјешене. Важна су она знања и компетенције које омогућују директну интеграцију у радни процес и осигуравају економски развој који је генератор сувишног производа, значи добитка као доминантног мотива.“

У целини посматрано, савремени универзитети се налазе пред бројним изазовима и контроверзним питањима. У фокусу нашег рада су првенствено друштвено-хуманистичке науке, које се, сматрамо, налазе у незавидној позицији. Да бисмо представили промене у продукцији знања на савременим универзитетима, у раду представљамо различите моделе продукције знања, који су уско повезани са различитим универзитетским мисијама, као и све већим нивоом интеракције универзитета са спољашњим окружењем. Управо сарадња универзитета и његовог окружења утиче на унутрашње промене у начину функционисања универзитета, са директним импликацијама, како на наставу, тако и истраживање.

Универзитетске мисије и академске револуције

Иако су две основне мисије универзитета настава и истраживање, теоријске расправе о универзитетима нису једнозначне. Тако, на пример, Њуман (Newman, 1873; према: Ćulum, Ledić, 2010; Mugabi, 2014) истиче значај наставе и стога постулира да универзитет треба да буде место за образовање, религију, обуку ума и развој целе особе. У свом оправдању, наглашава да, уколико би циљеви универзитета били научно и филозофско откриће, онда не види разлог зашто би универзитет требало да има студенте (Mugabi, 2014). Слично Њуману, Хумболт образовање сматра основном улогом универзитета,

али за разлику од Њумана, истиче јединство наставе и научног истраживања. Идеја да истраживање мора да буде значајан део високог образовања је карактеристика немачког универзитета 19. века. Из Немачке идеја се ширила у друге земље и до краја 19. века била је прихваћена скоро свуда. Тако је постало конвенционално да су универзитети институције наставе и истраживања које стварају не само дипломе, већ и публикације и патенте међу осталим опипљивим производима (Mugabi, 2014). Та парадигматска промена од универзитета као институције која само поучава, према институцији која подразумева и истраживање, у литератури се назива и „прва академска револуција“ (Etzkowitz et al., 2000; према: Mugabi, 2014). Међутим, чак и пре 19. века истраживање је било непрестана активност унутар универзитета, иако је њен циљ био другачији. Пре 19. века основно образложење за истраживање било је утицај на наставу. Када је истраживање прогресивно ушло на универзитет, академци су у многим земљама постали посвећени откривању и стварању нових знања, без обзира на њихов утицај на наставу (Perkins, 1972; према: Mugabi, 2014).

Тренутно, истраживање је заједничка карактеристика и функција свих врхунских универзитета у свету, као најважнији критеријум оцењивања и рангирања академика и институција; престиж високошколских институција, који је у великој мери дефинисан њиховом истраживачком продуктивношћу (Altbach, 2008). Међутим, иако постоји напетост између наставе и истраживања, они егзистирају у више или мање компатибилним односима (Etzkowitz & Leydesdorff, 2000). Савремени универзитети, услед све већег отварања према спољашњем свету у којем делују, добијају и новије улоге, што резултира проширењем универзитетских мисија. У том контексту, трећа мисија универзитета, у оквиру које се проучава друштвена улога универзитета, подразумева „другу академску револуцију“ (Zheng, 2010). Однос између високог образовања и друштва из-

ван прве (настава) и друге мисије (истраживање), те „нова“ двострука улога универзитета као носиоца позитивних промена, који доприносе друштвеном развоју, и предузетника, који доприносе економском развоју, схватају се као трећа мисија (Ćulum, Ledić, 2011; Schoel, 2006; Spasojević i sar., 2012). Секундо и сарадници (Secundo et al., 2017) трећу мисију универзитета анализирају из угла интелектуалног капитала: (а) људског капитала, (б) организационог и (в) друштвеног капитала. Значај проучавања треће мисије универзитета произлази, између осталог, и због чињенице да развој образовања, како истиче Милутиновић (Milutinović, 2008: 212), у свом најширем значењу данас није толико подстицан својом унутрашњом динамиком развоја као што је то био случај у прошлости, већ је постао пуно осетљивији према спољашњим притисцима, а тај општи смер ће даље бити још више појачан услед утицаја значајних појава и процеса који чине промене у културној, социјалној, економској и политичкој слици различитих региона и земаља широм света, а на које је образовање позвано да пружи одговарајући одговор.

Различити модели производње знања

Бројне промене са којима се суочавају универзитети условиле су појаву различитих модела производње знања. Иако се највећа пажња у науци посвећује тзв. Моделу 1 и Моделу 2, у раду пажњу усмеравамо и на мање проучен Модел 3. На основу проучене литературе у Табели 1 представљамо сваки од модела са основним карактеристикама.

Гибонс и сарадници (Gibbons et al., 1994) тврде да су универзитети у одређеној мери жртве властитог успеха: људи су сада високообразовани и мобилнији него раније; наука је постала „демистификована“; информационе и комуникационе технологије се брзо шире; умножавају се неуниверзитетски центри производње знања; а вредност креативног и прећутног знања се повећава. Сходно томе, универзитети су изгубили свој „монопол над знањем“ и морају да се прилагоде контексту друштвено дистрибуираног знања и умрежених иновација, где корисници играју све важнију улогу у иновацијским процесима и гдје је друштвено прихватање од ви-

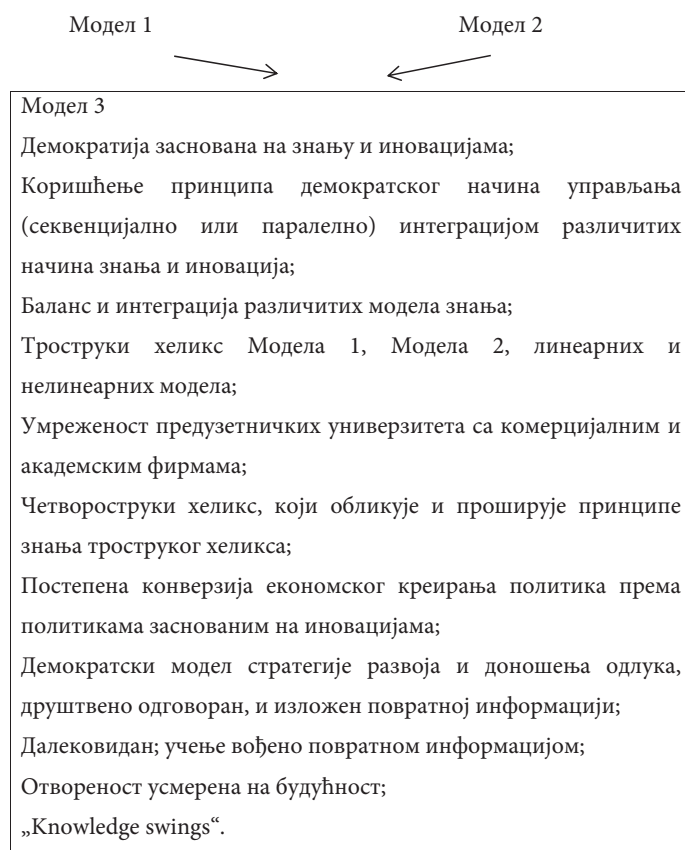
Табела 1. Модели производње знања (аутори на основу: Arbo & Benneworth, 2007; Bilić, 2009; Ješić, 2015).

Модел 1	Модел 2	Модел 3
<ul style="list-style-type: none"> • Дисциплинаран • Условљен унутрашњим разлозима • Хомоген • Хијерархијски • Стабилан • Академска заједница „говори друштву“ • Знање само себи сврха • Промене академске заједнице у оквиру параметара традиционалне улоге универзитета 	<ul style="list-style-type: none"> • Трансдисциплинаран • Условљен и спољашњим разлозима • Хетероген • Хетерархијски • Пролазан • Друштво „говори назад“ академској заједници • Знање у контексту примењивости • Решавање проблема у заједници 	<ul style="list-style-type: none"> • Заједничко унакрсно учење Модела 1 и Модела 2 • Уважава плурализам и различитост режима знања и иновација као неопходних за унапређење друштва и економије • Подразумева креативна окружења знања • Залаже се за извођење базичних истраживања у контексту примене

талног значаја за успех. Како истичу Арбо и Беневорт (Arbo & Benneworth, 2007), то подразумева прелазак са производње знања из Модела 1, који је регулисан од стране академске заједнице и његових механизма за вршење прегледа, на производњу знања Модела 2, који се спроводи у контексту примене. Док се Модел 1 сматра дисциплинарним, хомогеним, хијерархијским и стабилним, Модел 2 се сматра трансдисциплинарним, хетерогеним, хетерархијским и пролазним. У Моделу 2 корисност, одрживост и друштвена прихватљивост су централни критеријуми у оцени квалитета. Под Моделом 1 академске заједнице су „говориле“ друштву. Под Моделом 2 друштво „говори назад“ академској заједници. Традиционални академски модел дисциплинарних истраживања, који је условљен унутрашњим разлозима, суочен је са бројним изазовима. Наука је „контекстуализована“. Границе су замућене. Однос између поучавања, учења и рада меша се на нове начине, долази до хибридације између облика знања и облика организација, а претходно одвојена подручја друштва све више се преплићу.

За концепт Модела 3 ауторка Јешић (Ješić, 2013) истиче да је склонији наглашавању саживота и коеволуције различитих модова/режима знања и иновација. Модел 3 чак и наглашава такав плурализам и различитост режима знања

и иновација, као неопходних за унапређење друштва и економије. Овај плурализам подржава процесе заједничког унакрсног учења из различитих модова знања. Између Модела 1 и Модела 2 режима могући су вишеструки креативни аранжмани и конфигурације, повезујући основна истраживања и решавање практичних проблема. Режим Модела 3 подстиче интердисциплинарно размишљање и трансдисциплинарну примену интердисциплинарног знања, као што и омогућава и наглашава саживот и коеволуцију различитих парадигми знања и иновација. Карајанис и Кембел (Carayannis & Campbell, 2009) своју концептуализацију Модела 3 базирају на демократији заснованој на знању и иновацијама, као што је приказано на Слици 1.

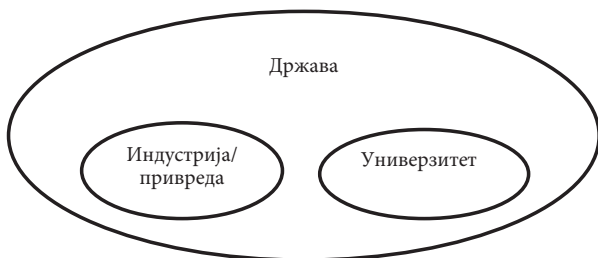

Слика 1. Концептуализација Модела 3 (Carayannis & Campbell, 2009).

Троструки и четвороструки хеликс

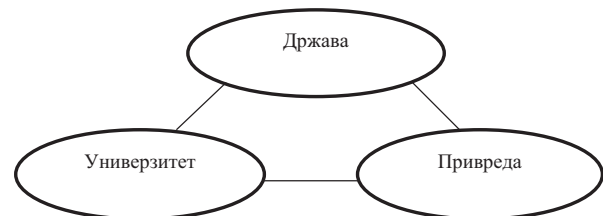
Полазећи од становишта да је проучавање хеликс логике значајно за боље разумевање периода транзиције у којем се налазе савремени универзитети, у наставку представљамо основне карактеристике троструког и четвороструког хеликс модела. Појам хеликса (грч. *уврнуто*, *заврнуто*; често поистовећен са појмом спирале и препознат у геометрији, биохемији, архитектури, анатомији и другим наукама) у овом контексту се може разумети као бесконачно растућа еволутивна путања - просторна крива која се не затвара, већ има форму виртуелних кругова. Хеликс логика може се пронаћи у процесима оријентисаним ка примени науке као сервиса појединца и друштва у целини, тако да научна и технолошка револуција кореспондира не само са хај-тек инфраструктуром већ и са иновативним, учећим, на знању заснованим, друштвом (Ješić, 2015: 67).

Еткович и Лејдесдорф (Etzkowitz & Leydesdorff, 2000) истичу да теза о троструком хеликсу увећава улогу универзитета у иновацијама и друштвима заснованим на знању. Модел троструког хеликса базиран је на односу његових кључних актера - универзитета, привреде и државе - који могу да буду у различитим односима, као што је приказано: Слика 2 представља етатистички модел односа државе привреде/индустрије и универзитета; Слика 3 *laissez-faire* модел односа државе привреде/индустрије и универзитета и Слика 4 троструки хеликс модел.

Слика 2. Етатистички модел (Etzkowitz & Leydesdorff, 2000).

Као што је видљиво на Слици 2, у овом моделу држава обухвата универзитете и индустрију/привреду и одређује односе између њих. Према схватању ауторке Јешић (Ješić, 2015), у великој мери овај модел се посматрао као пропали развојни модел са премало простора за иницијативу „одоздо“, иновације су остајале обесхрабрене. Смањен утицај овог модела посебно је евидентан на савременим универзитетима, између осталог, и због повећаног утицаја глобализације у којем државе имају све мањи утицај, а повећава се значај интернационалне димензије.

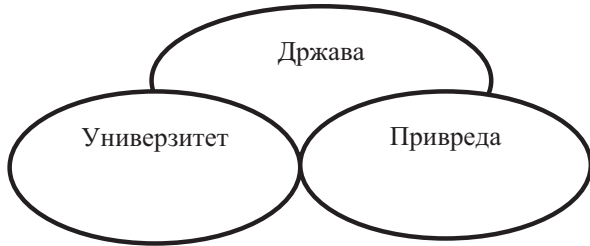

Слика 3. *Laissez-faire* модел (Etzkowitz & Leydesdorff, 2000).

Као што је видљиво на Слици 3, овај модел подразумева одвојеност институционалних сфера, које су јасно разграничене. Ауторка Јешић (Ješić, 2015) истиче да је овај модел настао током залагања за шок-терапију усмерену ка смањењу улоге државе у пређашњем моделу, који је усмерен етатистички. Међутим, и овај модел на савременим универзитетима није могућ у потпуности јер је немогућа јасна разграниченост између универзитета, који су и даље у највећем броју државне институције. Однос универзитета и привреде, њиховог прожимања и приближавања, иако има и бројне противнике, последњих година све више добија на значају, на шта упућује и чињеница о стварању закона³ о дуалном образовању у високом образовању. Повезивање високошколског образовања са светом рада постаје један од приоритета, а у будућности

3 Доступно на: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2019/03/Nacrt-Zakona-o-dualnom-modelu-studija-u-visokom-obrazovanju.pdf>.

ће попримити још већи значај, чиме ће овај однос бити све тежи за прецизна разграничења, првенствено када је реч о односу универзитета и индустрије/привреде.

Слика 4. Троструки хеликс модел (Etzkowitz & Leydesdorff, 2000).

Како истиче ауторка Јешић (Ješić, 2013), у условима троструке спирале, односно „све-

тог тројства“ интеракције између државних институција, образовног система (универзитета) и привреде – у основи је изградња ефикасних националних иновационих система. У таквим условима улога универзитета постаје све сложенија јер, налазећи се у фокусу иновационог модела троструког хеликса, она чини повезујући фактор регулаторног оквира владе, на једној, и потреба привреде, на другој страни. Оно што је уочљиво у овом моделу је искључива тржишна усмереност када је реч о сарадњи универзитета и спољашње заједнице. Четвороструки хеликс модел (Caraiannis & Campbell, 2009) базиран је на троструком хеликс моделу и додаје четврту спиралу – друштво – прецизније дефинисану као „друштво базирано на култури и медијима“ и цивилно друштво. Овај четврти хеликс по-

Заједнички развој и коеволуција

Легенда: Троструки хеликс: међусобни однос универзитет – привреда – влада; Четвороструки хеликс: образована и информисана јавност и цивилно друштво; Петоструки хеликс: природно окружење, природно друштвено окружење (Ješić, 2013: 98).

Слика 5. Заједнички развој најпредне производње знања и иновационих система.

везује се са медијима, „креативном индустријом, културом, вредностима, стилем живота, уметношћу, а можда и појмом креативне класе (Ješić, 2013). Као што је приказано на Слици 5, напредовање иновација, с једне стране, и напредовање знања, с друге, условили су заједнички развој и коеволуцију напредних система знања, услед чега се уводи и петоструки (*Quintuple Helix*) модел, који је базиран на троструком хеликс моделу и четвороструком хеликс моделу и додаје као пету спиралу природно окружење.

Модел четвороструких партнерстава (тзв. *Quadruple Helix model*), како истичу Пенезић и сарадници (Penezić i sar., 2015), детерминисан је: (а) кључном улогом универзитета и истраживачко-развојних организација у производњи знања и генерисању технолошких иновација, у интеракцији са привредним субјектима и државом, ради побољшања продуктивности друштва заснованог на знању; (б) својеврсним „заокретом моћи“ у односима универзитета, привреде, државе и цивилног друштва, при чему свака иновација доприноси економском напретку и одрживом развоју, а имплементација иновационе политике резултат је синергије и интеракције ових чинилаца, као и (в) неопходношћу активније улоге сваког појединачног хеликса у развојном моделу економија у транзицији, како би се цивилном друштву донело богатство, корисност и благостање.

У целини посматрано, хеликс модели упућују на све већи значај и утицај спољашњих чинилаца на савремене универзитете, првенствено економских, али и бројних других различитих интересних група, различитих установа, како из академског, тако и из неакадемског окружења. С једне стране, за универзитете то значи нове могућности за сарадњу, као и актуелизовање искуственог учења, док, с друге стране, може да се посматра као додатно оптерећење, које потенцијално може да доведе до смањења

академског интегритета услед примарне усмерености универзитета на решавање тренутних друштвених проблема. Такође, ове промене могу да имају негативан утицај на науке које имају смањене могућности примене и које су усмерене на основна истраживања.

Импликације нове продукције знања

Напред изнета запажања различитих аутора указују на бројне промене на савременим универзитетима. Ове промене условљене су првенствено спољашњим чиниоцима, али намећу бројне нове задатке и очекивања за представнике академске заједнице. Како истиче Јелена Јешић (Ješić, 2013), осим своје централне улоге у постизању највишег нивоа квалитета у образовању, мисија универзитета је и образовање научника и истраживача, као и да предводе и економију знања, подстичу економски раст, али исто тако и поспешују запосленост и остварују социјалне циљеве.

У том контексту, постављају се и следећа контроверзна питања: Да ли ће на савременим универзитетима настава као првобитна основна мисија и функција универзитета да буде маргинализована под комерцијалним пристисцима тржишта? Да ли ће у будућности универзитети успети да опстану као критичари друштва или ће искључиво да служе друштву и тржишту? Како ће се промене у продукцији знања одразити на улоге универзитетских наставника? Да ли ће универзитети у будућности бити примарно усмерени на друштвене циљеве образовања и тиме умањити значај образовних циљева?

Бил Ридингс (Readings, 1996) у књизи *Универзитет у рушевинама* (енг. *The University in Ruins*) проучава савремене промене универзитетских функција као институције и истиче да, иако није јасно које је место универзитета унутар друштва, мењајући институционални облик универзитета, нешто је што интелектуалци

не могу да дозволе да буде игнорисано. Тренутна криза на универзитетима на Западу наставак је фундаменталне промене друштвене улоге и унутрашњих система, која подразумева да централност традиционалних хуманистичких дисциплина за живот универзитета више није осигурана. Универзитет, према Ридингсу (Readings, 1966), више не учествује у хуманистичком пројекту за хуманост, што је било наслеђе просветитељства: историјског пројекта културе. Исти аутор истиче да је модерни универзитет имао три идеје: Кантов концепт разума, Хумболтову идеју културе и тренутни технобирокаратски појам изврности (Readings, 1966). У том оквиру, Хумболтова артикулација наставе и истраживања захтева другачије формулације. Уместо Хумболтове идеје о култури учења у оквиру наставе и истраживања, универзитет постаје место „развоја људских извора“, који путем истраживања стварају послове, као и обуку за послове путем наставе. У том контексту, од првобитног развоја националне културе помера се према све већем истицању развоја који је усмерен на тржиште рада. (Readings, 1996). Време ће показати да ли ће универзитет будућности услед комерцијализације високог школства (Вок, 2005) и услед тржишне логике остати без своје хуманистичке димензије. Жиру (Giroux, 2013: 253) истиче да такозвана криза у области друштвених наука одражава кризу ширег друштва, у смислу значаја и одрживости институција које раде у служби јавног добра, а не приватних интереса. Усмеравање високог образовања ка уској специјализацији, комодификација наставних програма, као и претварање студената у потрошаче подрива настојање друштвених наука да оспособе студенте да самостално управљају и да развијају способности неопходне за промишљање, аргументовану дебату и друштвену акцију.

Закључак

Период транзиције у којем се налазе савремени универзитети указује на све већу потребу за отварањем универзитета према друштву. Иако су универзитети одувек били на одређен начин повезани са друштвом у којем делују, промена која је уочљива на савременим универзитетима односи се на ниво и дубину остварене интеракције. Процес глобализације резултирао је све већим бројем студената, све већим истицањем значаја комерцијалних активности, као и бројним интердисциплинарним тимовима. Као резултат тога, однос универзитета, државе и индустрије/привреде мора да буде проширен и друштвом као значајном компонентном, која све више утиче на производњу знања.

На основу проучене литературе долази се до закључка да настава као првобитна основна мисија и функција универзитета полако губи своју примарност у корист истраживања, која су неретко усмерена и на тржишну логику. Иако универзитети у одређеној мери морају да буду усклађени са захтевима тржишта рада и неминовно је њихово све веће отварање према, како заједници у којој делују, тако и на глобалном нивоу, улога универзитета као критичара друштва не сме да буде искорењена у корист искључиве услужне усмерености и подређености променљивим захтевима тржишта. Управо у том процесу најзначајнија је улога представника друштвених и хуманистичких наука. Као што Жиру (Giroux, 2013: 171) истиче, оно што је некада постојало као скривени курикулум на многим универзитетима – подређеност високог образовања капитализму – у данашње време постаје јавна и општеприхваћена политика, како државних, тако и приватних факултета. У том контексту, уочљив је и све већи утицај економије и тржишта на образовни процес, првенствено у односу на високошколско образовање, у оквиру којег се уводе и нови предмети о академском предузетништву. Чињеница је да се промене у друштву директно

рефлектују на процес образовања, који не може да буде изолован од бројних утицаја, међутим, оно што је кључно у тренутној фази развоја је да примењено знање, које се ставља у функцију напретка друштва, буде усмерено на начин да тржиште служи друштву, а не обрнуто. У супротном, универзитети ће изгубити своју аутономију и уместо критичара друштва постаће искључиво услужне установе. Оно што додатно компликује ситуацију са савременим универзитетима је њихова све већа зависност од споља-

шњих заједница, што отежава аутономију и академску слободу која се највише заговарала у оквиру Хумболтовог универзитета, на којем се велики значај придавао економској и друштвеној изолованости. У целини посматрано, на основу проучене литературе долази се до закључка да је могуће дати потврдан одговор, односно да се високошколско образовање све више удаљава од филозофских основа и приближава друштвено-економским основама.

Литература

- Altbach, P. G. (2008). The Complex Roles of Universities in the Period of Globalization. In: Global University Network for Innovation (GUNI). *Report: Higher Education in the World 3: New Challenges and Emerging Roles for Human and Social Development* (5–14). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Arbo, P. & Benneworth, P. (2007). *Understanding the Regional Contribution of Higher Education Institutions: A Literature Review*. Paris: OECD.
- Bilić, A. (2009). Akademska prava sveučilišnih nastavnika i suradnika u Republici Hrvatskoj. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*. 30 (2), 860–885.
- Bok, D. (2005). *Univerzitet na tržištu: komercijalizacija visokog školstva*. Beograd: Clio.
- Carayannis, E. G. & Campbell, D. F. J. (2014). Developed democracies versus emerging autocracies: Arts, democracy, and innovation in Quadruple Helix innovation systems. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*. 3 (12), 1–23.
- Etzkowitz, H. & Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: from National Systems and „Mode 2“ to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research policy*. 29 (2), 109–123.
- Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. & Trow, M. (1994). *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. London: Sage.
- Ješić, J. (2015). *Model četvorostruke spirale (Quadruple Helix model) kao osnova nacionalnog inovacionog sistema* (doktorska disertacija). Novi Sad: Univerzitet Educons, Fakultet poslovne ekonomije, Sremska Kamenica.
- Ledić, J., Čulum, B. (2011). *Sveučilišni nastavnici i civilna misija sveučilišta*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Milutinović, J. (2008). *Ciljevi obrazovanja i učenja u svetlu dominantnih teorija vaspitanja 20. veka*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Mugabi, H. (2014). *Institutionalisation of the 'third mission' of the university: The case of Makerere University*. Tampere: Tampere University Press.
- *Nacrt zakona o dualnom modelu studija u visokom obrazovanju* (2019). Posećeno 18. 8. 2019. godine na [www: http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2019/03/Nacrt-Zakona-o-dualnom-modelu-studija-u-visokom-obrazovanju.pdf](http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2019/03/Nacrt-Zakona-o-dualnom-modelu-studija-u-visokom-obrazovanju.pdf).

- Penezić, N. D., Anđelić, G., Ješić, J., Andrejević-Panić, A. i Vukadinović, S. (2015). Makroekonomski ambijent za razvoj Quadruple Helix modela regionalne konkurentnosti AP Vojvodine. *Poslovna ekonomija*. 9 (2), 45-62.
- Polšek, D. (2015). *Contra paedagogicos. Ideja o liberalnom obrazovanju*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Readings, B. (1996). *The University in Ruins*. Cambridge-Harvard University Press.
- Schoen, A. (2006). *Strategic Management of University Research Activities*. Methodological Guide – PRIME project. Observatory of the European University. Retrieved July 28, 2019. from [www: http://www.finhed.org/media/files/01-THIRD_MISSION_poglavlje_125_169.pdf](http://www.finhed.org/media/files/01-THIRD_MISSION_poglavlje_125_169.pdf).
- Secundo, G., Perez, S. E., Martinaitis, Ž. & Leitner, K. H. (2017). An Intellectual Capital framework to measure universities' third mission activities. *Technological Forecasting and Social Change*. 123, 229-239.
- Spasojević, D., Kleut, J., Branković, J. (2012). Društvene promene, Bolonjski proces i treća misija Univerziteta u Srbiji. *TEME*. 36 (3), 1157-1172.
- Starc, J., Rodica, B., Konda, I. (2014). Teorijsko znanje i praksa u globalnom okruženju. *Praktični menadžment: stručni časopis za teoriju i praksu menadžmenta*. 5 (1), 7-13.
- Wissema, J. G. (2009). *Towards the Third Generation University. Managing the University in Transition*. UK: Edward Elgar.
- Zheng, P. (2010). The "Second Academic Revolution": Interpretations of Academic Entrepreneurship. *Canadian Journal of Higher Education*. 40 (2), 35-50.
- Žiru, A. (2013). *O kritičkoj pedagogiji*. Beograd: Eduka.

Summary

Contemporary universities, primarily conditioned by the process of globalization, are increasingly facing numerous internal and external challenges. In this context, it has become very important to explore the relationship between theory and practice, teaching and research (first and second university missions), as well as the university-community relations (third university mission). In different periods, depending on social needs, this relationship also varied and importance was attached to different missions. Based on the studied literature, the aim of this paper is to present different models of knowledge production, the so-called Model 1 and Model 2, as well as the increasing actualization of Model 3, with a special emphasis on the relationship between universities and society. The main goal has been operationalized to narrower tasks within which we present the theory and practice of the helixes; triple and quadruple helix models with a focus on the roles that universities play in these models. As a conclusion of the paper, we point out that universities are facing numerous challenges and changes, and the applied knowledge incorporated in the society's progress is gaining importance. In this process, it is imperative that the market serve the society, not the other way around. Otherwise, the universities will lose their autonomy and will become merely service-oriented institutions, rather than the critics of the society.

Keywords: *university, academic revolutions, triple helix, quadruple helix.*